

DIMENSIUNEA SOCIALĂ A STUDENȚILOR CU DIZABILITĂȚI

THE SOCIAL DIMENSION OF STUDENTS WITH DISABILITIES

Aurelia RACU, dr. hab., prof. univ.
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău
<https://orcid.org/0000-0001-5116-867X>
racuaurelia13@gmail.com

Natalia MUNTEANU, drd.
Universitatea de Stat din Moldova din Chișinău
<https://orcid.org/0000-0003-4816-4410>

CZU: 316.4.063.3:378.011.32-056.3 DOI: 10.46727/c.03-04-11-2023.p455-462

Abstract. Promoting inclusive universities involves not only overcoming institutional barriers, which have been widely identified in the academic literature, but also creating structures that support students throughout their academic careers. This article is a summary of research into the perceptions of access to higher education by young people with disabilities. Current trends are described regarding the purpose and role of social institutions as agents of social inclusion; the social functions of the educational system; inclusive higher education based on mobility of different types: incentive for social mobility; attitudes towards social inclusion in the academic environment; strategies for developing the inclusive system conditional on the quality of the staff. The process of academic and social inclusion of students with disabilities requires a complex approach to social, psychological, pedagogical, psychophysiological, personal-individual, motivational, etc. components.

Keywords: higher education, disability, social inclusion, academic environment, spatial mobility.

Dimensiunea socială a educației este o politică relativ recentă ce vizează creșterea participării la învățământul superior a persoanelor din grupurile subreprezentate. Conform datelor studiului efectuat contextul educațional pare să facă dovada unei acceptări a studenților cu dizabilități, dar această acceptare este una mai degrabă rezervată, fondată pe simțul comun și nu pe principii, pe proceduri și pe o cunoaștere a ceea ce reprezintă, de fapt, dizabilitatea și dreptul la educație al persoanelor cu dizabilități.

Prin semnarea și ratificarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități (09.07.2010) Republica Moldova s-a angajat să asigure participarea socială deplină a persoanelor cu dizabilități în societate. Egalitatea de drepturi și de șanse egale oferă perspective pozitive nu numai pentru persoanele cu dizabilități. O societate incluzivă care elimină barierele în calea incluziunii persoanelor cu dizabilități contribuie la umanizarea relațiilor sociale datorită diversității participanților săi, permite persoanelor cu dizabilități să beneficieze de șanse și drepturi egale. Educația profesională, în special învățământul superior poate fi una din resursele care sporesc șansele persoanelor cu dizabilități de a stăpâni diferite sfere ale vieții.

Incluziunea socială în mediul academic a devenit un concept cheie în întreaga lume. Prin urmare, instituțiile academice trebuie să promoveze incluziunea socială, accesul extins și echitabil în învățământul superior, asigurând în același timp calitatea procesului educațional. În actualul context politic și socio-economico-cultural considerăm că este esențial să construim de jos în sus practici și politici educaționale care să contribuie la valorizarea fiecărui potențial uman. Rolul incluziv al educației nu se referă doar la accesul la instituțiile de învățământ, ci este mult mai amplu decât atât. Educația oferă tinerilor posibilitatea de a fi incluși social, atât în cadrul sistemului de învățământ, cât și în alte subsisteme ale societății. Necesitatea de a identifica aceste oportunități obligă la o reconsiderare a scopului și rolului instituțiilor sociale ca agenți de incluziune socială [7].

Astfel, relevanța cercetării noastre privind oportunitățile și perspectivele instituțiilor de învățământ superior în incluziunea socială a studenților este condiționată de: necesitatea înțelegerii teoretice și metodologice a funcției sociale a sistemului educațional; cererea socială

de cunoaștere a implementării acestei funcții de către instituțiile de învățământ superior în raport cu studenții; elaborarea recomandărilor științifico-practice privind îmbunătățirea activității instituțiilor de învățământ superior pentru a reduce riscurile excluziunii sociale a studenților cu dizabilități.

Procesul incluziunii academice și sociale a studenților cu dizabilități presupune abordarea în complex a componentelor sociale, psihologice, pedagogice, psihofiziologice, personal-individuale, motivaționale etc.. Promovarea universităților incluzive implică: depășirea barierelor instituționale, crearea unor structuri și practici care să sprijine studenții pe tot parcursul lor academic.

Acest studiu este rezultatul unei cercetări privind oportunitățile și perspectivele instituțiilor de învățământ superior în incluziunea socială a studenților cu dizabilități. Astfel, în prezentul material de cercetare am abordat dificultățile și nevoile pe care studenții cu dizabilități le întâmpină în accesul la învățământul superior, condiții de mediu pentru studenții cu dizabilități în învățământul superior, atitudinea față de incluziunea socială în mediul academic ș.a.

Gradul de dezvoltare a problemei include analiza sociologică realizată privind problemele de excluziune socială reprezentată în lucrările specialiștilor autohtoni și străini și se bazează pe teoriile stratificării sociale (M. Weber, H. Spencer, E. Durkheim, T. Parsons). În procesul de înțelegere a conceptului de incluziune socială și de comparare a acestuia cu termenii înrudiți de excluziune și integrare socială ne-am bazat pe lucrările clasicilor sociologiei: E. Durkheim, T. Parsons, E. Hiddens etc..

În prezent, există o serie de probleme acumulate privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități: în primul rând cercetările anterioare s-au axat pe problemele cu care se confruntă persoanele cu dizabilități în încercarea de a se integra în societate (barierele din calea educației profesionale), dar nu au fost abordate modalitățile și mijloacele de depășire a acestora; în al doilea rând acestea descriu dificultățile în îmbunătățirea accesului la învățământul superior pentru persoanele cu dizabilități fără a se concentra suficient pe posibilitățile de gestionare a acestor dificultăți rămâne insuficient cercetat modul de creștere a accesibilității în învățământul superior pentru persoanele cu dizabilități.

Astfel, apare necesitatea de a completa aceste goluri aprofundând cunoștințele despre modalitățile și mijloacele de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități. Pe lângă identificarea și descrierea barierelor din calea educației pentru tinerii cu dizabilități este important să se demonstreze cum pot fi depășite barierele, atât în ceea ce privește indivizii, cât și instituția de învățământ superior (agenți sociali importanți) de incluziune socială care implementează educația incluzivă. Studiarea și descrierea implicațiilor pozitive va servi ca stimulent pentru persoanele cu dizabilități pentru a depăși excluderea în realizarea dreptului la educație.

Datele din literatura studiată demonstrează că riscul de excluziune socială este foarte mare pentru tinerii care provin din familii cu resurse economice, sociale, culturale, educaționale și de altă natură insuficiente. Printre aceștia se numără tineri din familii cu venituri mici, părinți cu studii incomplete, tineri din zonele rurale, orfani și persoane cu dizabilități.

Depășirea excluziunii sociale și reducerea riscurilor acesteia devine cea mai importantă sarcină a politicii sociale și a funcției instituțiilor sociale ca garanți ai stabilității sociale. Conceptul de incluziune socială intră treptat în discursul științific și socio-politic și, cel mai adesea, se referă la incluziunea în educație. Educația incluzivă pentru copiii/tinerii cu dizabilități face obiectul unei discuții deosebit de ample și este înțeleasă, în principal, ca fiind educația împreună cu colegii lor fără dizabilități. Cu toate acestea, se înțelege din ce în ce mai

bine că rolul incluziv al educației (precum și al altor instituții din societate) nu se referă doar la accesul la instituțiile de învățământ, ci este mult mai amplu decât atât. Educația oferă tinerilor posibilitatea de a fi incluși social, atât în cadrul sistemului de învățământ, cât și în alte subsisteme ale societății. Necesitatea de a identifica aceste oportunități obligă la o reconsiderare a scopului și rolului instituțiilor sociale ca agenți de incluziune socială [6, 10, 13].

Pentru o persoană cu dizabilități, obținerea unui învățământ superior într-un mediu universitar obișnuit nu înseamnă doar obținerea unei diplome, ci dobândirea de cunoștințe și competențe profesionale. Educația incluzivă promovează dobândirea de competențe pentru depășirea barierelor și dificultăților legate de dizabilități, o rețea extinsă de contacte sociale care pot fi mobilizate în diverse scopuri, o mobilitate spațială sporită, ceea ce duce, în cele din urmă, la creșterea oportunităților de a participa în diferite domenii ale vieții sociale și la șanse de mobilitate socială ascendentă. Prin urmare, considerăm că învățământul superior poate să acționeze ca un agent stimulent de incluziune socială, construind resursele studenților și astfel, contribuind la includerea lor în diferite subsisteme ale societății: economic, politic, cultural și social [6, 7].

Pentru a realiza o incluziune eficientă este esențial să existe coerență și concordanță între politica educațională și sistemul de învățământ, pe de o parte și modalitățile practice de realizare a acesteia (organizarea la nivelul unității școlare/ universitare, modul de predare, pregătirea pedagogică a profesorilor, experiența) pe de altă parte. Decalajul dintre acestea sau superioritatea unuia față de celălalt sunt factori care duc la o slabă integrare în educație. „O țară poate avea politici incluzive, dar nu practici școlare incluzive și invers, adică să aibă practici școlare incluzive, dar fără politici incluzive” (Haug 2010; Vislie 2003).

În plus, în contextul educației universitare, incluziunea socială poate fi definită luând în considerare trei etape-cheie: acces, participare și succes (Zamora, 2017). Acestea sunt esențiale în procesul de incluziune al studenților ce provin din grupuri subreprezentate. Nu este suficientă garantarea accesului în sistemul de învățământ, ci incluziunea socială trebuie să continue pe tot parcursul studiilor, să asigure condiții echitabile de participare, să fie redus abandonul universitar și să creeze premise reale pentru angajarea pe piața muncii.

De-a lungul timpului, învățământul universitar a constituit un mediu în care este promovată o anumită ierarhie socială, care începe cu accesul la studii și continuă pe toată perioada acestora. Deși există strategii și măsuri privind incluziunea socială, în educația universitară se păstrează standarde care să asigure nivele ridicate de competitivitate (Nunan et al., 2000). În aceste condiții, accesul și participarea la învățământul superior continuă să fie dificilă pentru persoanele din grupurile subreprezentate (Stevenson, 2014), percepute ca minoritare și față de care grupurile majoritare dezvoltă atitudini de excludere socială care se manifestă prin prejudecăți, stereotipuri, discriminare (Matus-Betancourt et al, 2018).

Unele particularități ale procesului de incluziune socială în universități se caracterizează prin diferite particularități (Zamora, 2017):

1. Modul de realizare a incluziunii sociale a fost studiat mai ales în țări occidentale dezvoltate. Astfel sunt neglijate aspecte particulare derivate din specificul istoric, socio-cultural și politic din țările mai puțin dezvoltate. În plus, modul de abordare a diversității și a conceptelor precum genul, dizabilitatea și etnia sunt mai degrabă constructe sociale decât concepte biologice, fiind caracteristice pentru fiecare societate. De-a lungul timpului contextul istorico-politic din aceste țări a fost diferit, și, implicit, au fost diferite politicile și soluțiile practice privind incluziunea socială [7, 12].

2. Multe studii iau în considerare o singură dimensiune a excluziunii sociale: statutul socio-economic (Crozier et al., 2008), etnia (Hurtado et al, 1997), diferențele de gen, minorități

sexuale (Ellis, 2009), invaliditate (Mutanga& Walker, 2015). Această abordare unidimensională pare a fi simplistă și ignoră faptul că de cele mai multe ori excluziunea socială este pluridimensională, iar componentele sale sunt interrelaționate. Pornind de la acest aspect, însăși politicile și demersurile de aplicare ale incluziunii sociale trebuie văzute ca având ținte multiple. Unele studii iau în considerare studenții cu dizabilități, evidențiind progresele înregistrate de universități în materie de incluziune, dar subiectul este abordat în primul rând ca o barieră educațională și practică. Prin urmare, dimensiunea socială și politică este ignorată pentru că există multe situații în care dizabilitatea este asociată cu sărăcia (Singal, 2013).

3. Tentativele de aplicare a conceptelor occidentale la medii socio-culturale non-occidentale au putere explicativă limitată atunci când încearcă să înțeleagă incluziunea socială în alte contexte. O diferență semnificativă în ceea ce privește incluziunea socială în general și nu doar în universități este aceea că, în contexte diferite, aspectele excluziunii sociale sunt construite/concepte care îmbracă caracteristici diferite. (Zamora, 2017).

Incluziunea socială, deși are un scop universal deschis, este un proces neregulat, care dă interpretări diferite în diferite regiuni și țări, bazate pe factori precum definițiile sociale, sociale, politice și economice, sistemele sociale existente, prezența resurselor, oportunităților și accesului la acestea.

Din punct de vedere sociocultural, universitățile se confruntă din ce în ce mai mult cu diversitatea culturală, din cel puțin trei motive:

- prezența crescută în mediile educaționale a comunităților anterior marginalizate;
- problema imigrației;
- programe de studii în alte limbi/cu participarea studenților din alte țări sau din alte regiuni culturale/proiecte interculturale din medii educaționale diferite [6, 7].

De obicei, sistemul de învățământ se desfășoară într-un anumit cadru istoric, politic, social, cu adaptări și reajustări specifice.

Atitudinile negative reprezintă reale bariere pentru incluziunea socială în sistemul de învățământ, și pot genera respingere, izolare, stigmatizare, abuz și violență (Jelagat, 2017).

Pe lângă inițiativele internaționale, în unele țări (Statele Unite ale Americii, Australia, Canada, Marea Britanie, Africa de Sud), au fost elaborate legi specifice privind discriminarea persoanelor cu dizabilități din 1990. Ca urmare, instituțiile de învățământ superior au obligația de a nu face discriminări directe sau indirecte împotriva studenților cu dizabilități. De-a lungul timpului, această lege a fost îmbunătățită (de exemplu, în Marea Britanie există Equality Act, 2010, care impune instituțiilor de învățământ superior să asigure egalitatea și oportunitățile persoanelor cu dizabilități) (Kendall, 2016).

Deși prezența studenților cu dizabilități este încă redusă, numărul celor care acced în învățământul superior este în creștere, mai ales în cazul celor cu dizabilități mai puțin evidente („dizabilități invizibile”, „hidden disabilities”) precum dislexia, tulburarea de deficit de atenție cu hiperactivitate, tulburarea de spectru autist. S-ar putea ca la aceasta să contribuie și faptul că oamenii sunt mai dispuși să dezvăluie existența unui dizabilități (Vickerman & Blundell, 2010).

Există situații în care studenții ezită, evită sau întârzie să-și dezvăluie dizabilitatea din mai multe motive: teama că procesul de admitere va fi afectat negativ teama de a fi discriminați, teama de a fi văzuți ca diferiți.

Asigurarea de oportunități egale pentru studenții cu dizabilități impune ca instituțiile universitare să identifice soluții pe care să le implementeze anticipativ, înainte ca studenții să accedă în mediul academic (Taylor, 2010). Se poate observa că pe site-urile de promovare ale unor universități, pe lângă informații referitoare la oferta educațională, la posibilitățile de

angajare la finalul studiilor, sunt evidențiate serviciile și suportul oferit pentru studenții cu dizabilități.

Deși politicile care vizează incluziunea socială și practicile incluzive adoptate în instituțiile de învățământ s-au îmbunătățit, studenții continuă să se confrunte cu dificultăți percepute ca obstacole. Într-adevăr, aceasta poate varia de la lipsa mediului fizic (servicii accesibile, transport) la atitudini negative din partea colegilor, flexibilitate redusă a personalului universitar pentru a oferi suport de instruire specific și modul în care sunt evaluate examenele, ceea ce duce la dezavantajarea studenților cu dizabilități în comparație cu studenții fără dizabilități (Kendall, 2016).

Percepția studenților este însă variată. Unii apreciază că sprijinul acordat de universitate este adecvat și consideră integrarea în sistemul general de învățământ ca fiind benefică, stimulantă intelectual și social. Alții s-au simțit frustrați, izolați, ridiculizați, stigmatizați (Vaughn&Klingner, 1998). Acesta este un motiv pentru care studenții, mai ales cei cu „dizabilități invizibile”, sunt încă reticenti în a face cunoscute problemele lor de sănătate (Kioko&Makoelle, 2014; Kirsh, 2016).

Lucrările cercetătorilor autohtoni care au analizat problemele tinerilor cu dizabilități și riscurile excluderii lor sociale au fost de asemenea semnificative pentru studiul nostru ale căror lucrări dezvăluie diferite forme de excludere socială a tinerilor în educație, muncă, sfera politică etc. (Bulgaru M., Munteanu P., Malcoci L., BlajcoVI. etc.).

Prin această cercetare se încearcă percepția pe care o au studenții cu dizabilități asupra accesibilității mediului universitar, determinarea direcțiilor adaptării mediului universitar care să asigure însușirea cu succes a conținuturilor normative ale programului educațional de către studenții cu dizabilități.

Pentru identificarea dificultăților pe care le întâmpină studenții cu dizabilități în mediul universitar am utilizat chestionare cu întrebări de structură și întrebări deschise de conținut. În baza răspunsurilor colectate privind învățământul superior în viziunea studenților, am determinat modul în care este perceput accesul la învățământul superior de către studenții cu dizabilități și studenți fără dizabilități.

În rezultatul analizei răspunsurilor nu au fost identificate dificultăți majore privind accesul la învățământul superior existând predominant atitudini pozitive. În cele mai multe cazuri au menționat barierele sociale și de accesibilitate pe care le întâmpină.

Descrierea nevoilor și dificultăților pe care aceștia le întâmpină în accesul la învățământul superior, condițiile de mediu pentru studenții cu dizabilități în învățământul superior au înregistrat, în special nevoile lor de servicii speciale.

În finalul interviurilor cu studenții cu dizabilități și studenții fără dizabilități au fost oferite soluții proprii la problemele existente. Acestea au fost sumarizate în următoarele categorii:

- Accesibilizarea informațiilor prin crearea laboratoarelor și oferirea materialelor în format electronic, inclusiv cărți etc.;
- Sensibilizarea mediului universitar față de problemele persoanelor cu deficiențe ținând cont de nevoile pe care le au;
- Formarea de personal specializat;
- Crearea unui Centru care să se ocupe cu nevoile studenților cu dizabilități, astfel multe din problemele acestea ar putea fi rezolvate.
- Reconsiderarea scopului și rolului instituțiilor sociale ca agenți de incluziune socială;
- Crearea unor structuri și practici care să sprijine studenții pe tot parcursul lor academic [7].

Astfel, este evident că studenții cu dizabilități au cerințe educaționale speciale legate de obținerea de informații educaționale într-un format accesibil și de stăpânirea conținutului educațional într-un mod care să salveze sănătatea, precum și nevoi sociale asociate cu orientarea socială și spațială, precum și cu comunicarea de afaceri și informală și integrarea în societate.

Aceste dificultăți, în totalitatea lor, sunt cele care dictează necesitatea de a crea un set de condiții speciale într-o universitate incluzivă, care formează structura mediului său adaptat, combinând sub-structuri informaționale și educaționale, arhitecturale și spațiale, sociale și psihologice, precum și sub-structuri de reabilitare și educaționale. Sistemul de idei astfel format poate și trebuie să fie detaliat și transferat realizat în plan practic [ibidem].

Prezentăm în continuare nevoile reale ale studenților cu dizabilități expuse în interviurile realizate:

- *Studenții cu deficiențe de vedere* consideră necesar:
 - să se păstreze Braille dar să se folosească calculatorul pentru familiarizarea cu sintezele vocale, să se asigure cursurile și pe suport magnetic, în format electronic sau audio;
 - să se dezvolte mai mult serviciile de consiliere;
 - să existe și servicii de terapie pentru depășirea problemelor de adaptare;
 - să fie creată o platformă unde să existe tot conținutul bibliografiei, astfel încât faptul că un student cu deficiență de vedere nu poate merge la bibliotecă să nu fie un impediment în calea performanțelor academice.
- *Studenții cu deficiențe de auz* consideră necesară existența unui interpret de limbaj mimico gestual la cursuri;
- *Studenții cu deficiențe neuromotorii* consideră vitală existența unor cămine studențești aflate foarte aproape de facultate, la care să aibă acces facil, dar și acțiuni de conștientizare și de educare a populației, care să știe să se comporte corespunzător cu persoanele cu dizabilități (spre exemplu, dacă nu există rampă și trebuie urcat și coborât un cărucior cu roțile pe scări, cum se poate face acest lucru în siguranță) [7, 1].

Studiile noastre și datele bunelor practici ale universităților incluzive și proiectele implementate privind incluziunea socială a tinerilor cu dizabilități în mediul academic în care au fost implicate unele universități din Republica Moldova, serviciile educaționale oferite au avut ca scop dobândirea unei cât mai mari independențe pentru aceste persoane. Universitățile susțin integrarea în societate a persoanelor ce dizabilități prin facilitarea accesului la informație, educație și angajare.

Concluzie.

Concluzionăm că incluziunea socială în învățământ are efecte pozitive asupra performanței academice, comportamentului și dezvoltării sociale, studenții fiind mai bine integrați și pregătiți pentru viața adultă.

Analiza literaturii de specialitate și datele studiului efectuat ne permit să concluzionăm că între factorii care pot genera, direct sau indirect, discriminare în mediile educaționale, se situează:

- lipsa unor facilități de tip arhitectural, clădiri cu căi de acces neadaptate pentru persoanele cu dizabilități fizice;
- incapacitatea de a asigura comunicarea adecvată și interpretarea limbajului mimico-gestual;
- neadaptarea din punct de vedere pedagogic la nevoile specifice cu un curriculum inadecvat;
- dificultățile de acreditare a formării (vocaționale, academice);

- cadrele didactice nepregătite pentru a face față unor studenți cu variate dizabilități;
- cursurile de formare, cu activități la care o persoană cu dizabilități nu are acces;
- atitudinile (neproductive) de tip supraprotectiv sau așteptările și solicitările academice reduse;
- intoleranța, respingerea, izolarea, stigmatizarea, chiar și la nivel informal sau implicit.
- absența unor consultanți / asistenți pentru integrare care să faciliteze desfășurarea orelor în mod adaptat și studenților cu dizabilități;
- percepția educației incluzive ca fiind o povară suplimentară și o sursă semnificativă de stres pentru cadrele didactice.

În pofida existenței unor legi, regulamente interne și a unei tendințe din ce în ce mai clare de transformare a învățământului superior din Republica Moldova în educație incluzivă, există încă o lipsă de proceduri valabile la nivelul unităților de învățământ superior de învățare care să asigure accesul și șanse egale pentru studenți cu dizabilități. În absența acestora, fiecare student va trebui să negocieze individual cu profesorii despre frecventarea orelor, obținerea materialelor de curs, efectuarea unor activități specifice disciplinelor și metodele de testare pentru evaluare și punctare.

Este necesară dezvoltarea unei culturi a incluziunii inclusiv în universități.

Adaptarea mediului universitar care să asigure însușirea cu succes a conținuturilor normative ale programului educațional de către studenții cu dizabilități, evident că în principiu putem vorbi atât de nevoi individuale întâlnite la o anumită persoană cu dizabilități, cât și la unele nevoi tipologice inerente persoanelor cu dizabilități. Gama acestor nevoi este bine conturată de rezultatele unei monitorizări speciale de lucru efectuate de echipa noastră.

Pentru investigațiile noastre au prezentat interes promovarea universităților incluzive, care implică: depășirea barierelor instituționale (identificate pe scară largă în literatura științifică de specialitate); crearea unor structuri și practici care să sprijine studenții pe tot parcursul lor academic.

În Republica Moldova contextul educațional pare să facă dovada unei acceptări a studenților cu dizabilități, dar această acceptare este una mai degrabă rezervată, fondată pe simțul comun și nu pe principii, pe proceduri și pe o cunoaștere a ceea ce reprezintă, de fapt, dizabilitatea și dreptul la educație al persoanelor cu dizabilități.

Bibliografie:

1. HAUG, P. Understanding inclusive education: ideals and reality. In: *Scandinavian Journal of Disability Research*. 2017, 19(3). p. 206-217. DOI: 10.1080/15017419.2016.1224778.
2. HUGHES, K., CORCORAN, T., SLEE, R. Health-inclusive higher education: listening to students with disabilities or chronic illnesses. In: *Higher Education Research&Development*. 2016. Vol. 35, № 3. p. 488-501. ISSN 0729-4360.
3. MORINA, A., LOPEZ-GAVIRA, R., MOLINA, V. M. What if we could Imagine an Ideal University? Narratives by Students with Disabilities. In: *International Journal of Disability, Development and Education*. 2017. Vol. 64, №4. p. 353-367. ISSN 1034-912X.
4. NORTH, D.C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Washington University: Cambridge University Press, 1990. 152 p. ISBN 9780511808678.
5. NORWICH, B. Recognising Value Tensions that Underlie Problems in Inclusive Education. In: *Cambridge Journal of Education*. 2014. p. 1-16. doi:10.1080/030576 4X.2014.963027.

6. RACU, A. (editor) Accesibilitatea tinerilor cu dizabilități în universități (orientări teoretice și practice); *Materialele conferinței științifice: Incluziunea educațională și socială a tinerilor cu dizabilități în învățământul superior*. Editura Pontos, Chișinău 2017. 178 p.
7. RACU, A., POPOVICI, D.V., POPA VELEA, O. [et al.]. *Incluziunea socială în mediul academic: provocări, oportunități, soluții contemporane. Suport didactic*. Chișinău: Pontos, 2019 (Tipogr. "Print-Caro"). ISBN 978-9975-72-412-8.
8. RACU, A., RACU, S. *Dicționar enciclopedic de psihopedagogie specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 312 p.
9. SILVER, H. *The Contexts of Social Inclusion*. DESA Working Paper No. 144ST/ESA/2015/DWP/144October. 2015.
10. TAYLOR, M., BASKETT, M., WREN, C. *Managing the transition to university for disabled students*. In: *Education + Training*. 52, 165–175, 2010. doi.org/10.1108/00400911011027743.
11. *World Health Organization. Towards a common language for functioning, disability and health*. 2002. [accesat: 29.07.2023] disponibil: <https://cdn.who.int/media/docs/default-source/classification/icf/icfbeginnersguide.pdf>
12. ZAMORA, Y.G.B. *Conceptualization and Interventions of Social Inclusion in Higher Education Institutions*, Master Thesis, University of Tampere. Faculty of Management. 2017.
13. КОРЖУК, С.В. Доступ к высшему образованию для лиц с ограничениями здоровья: ограничения и перспективы инклюзивного образования. В: *Социология и общество: социальное неравенство и социальная справедливость: V Всероссийский социологический конгресс*. 19-21 окт. 2016 г. Москва-Екатеринбург, Москва: Рос. об-восоциологов, 2016а. с. 6586-6591.